

İslam Din Okuryazarlığı Ölçeği Geliştirme Çalışması

Development of an Islamic Religious Literacy Scale

Sümevra BİLECİK KARACAN

Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din
Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Sümevra BİLECİK KARACAN
E-mail: sumeyrabilecik@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 22.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 28.10.2024
Yayın Tarihi/Publication Date: 30.10.2024

Atıf: Bilecik Karacan, Sümevra. "İslam Din Okuryazarlığı Ölçeği Geliştirme Çalışması". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 62/1 (Aralık 2024), 119-131.

Cite this article as: Bilecik Karacan, Sümevra. "Development of an Islamic Religious Literacy Scale". *Journal of İlahiyat Researches* 62/1 (December 2024), 119-131.

Öz

Yetişkin bireylere yönelik İslam din okuryazarlığı ölçeği geliştirmek amacıyla yapılan bu çalışmada nicel yöntemlerden tarama deseni kullanılmıştır. Çalışmada açımlayıcı faktör analizi (AFA) için 381, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için 300 kişiye ulaşılmıştır. Din okuryazarlığı konusunda literatür taranarak 42 maddeden oluşan madde havuzu hazırlanmış ve uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda dört madde havuzdan çıkarılıp yerine eklenen üç maddeyle ölçek formu 41 maddeden oluşan son halini almıştır. AFA uygulandıktan sonra, binişiklik gösteren 18 madde ölçekten atılmış, 23 madde üç boyuttan oluşan bir yapı elde edilmiştir. Birinci faktör, "İnanç ve İbadet", ikinci faktör "Bireysel Tutumlar ve Din", üçüncü faktör ise "Halk İnanışları" olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin üç boyutunun toplamda açıkladığı varyans %54,305'tir. Elde edilen üç faktörlü yapı DFA ile test edilmiş ve yapının iyi uyum gösterdiği ($\chi^2/sd= 2,084$; GFI=.882; NFI=.912; CFI=.952; IFI=.952; RMSEA=.06) tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alfa değeri incelenmiş ve .877 olarak tespit edilmiştir. Alt üst %27'lik gruplar arasında da anlamlı fark ($p=.000<.05$) elde edilmiş olup ölçeğin güvenilir olduğu görülmüştür. Sonuç olarak yetişkinlere yönelik geliştirilen İslam din okuryazarlığı ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İslam, Ölçek, Okuryazarlık, İslam Din Okuryazarlığı.

ABSTRACT

In this study, which was conducted to develop an Islamic religious literacy scale for adults, a survey design was used using quantitative methods. In the study, a total of 381 participants were reached for the exploratory factor analysis (EFA) and 300 participants for the confirmatory factor analysis (CFA). A literature review was conducted on religious literacy, and a pool of 42 items was created and submitted to expert opinion. Based on the expert opinions, four items were removed from the pool and three items were added, resulting in a final scale of 41 items. After the EFA, 18 items that showed overlapping were removed from the scale and a structure consisting of 23 items with three dimensions was obtained. The first factor was named "Belief and Worship," the second factor "Individual Attitudes and Religion," and the third factor "Folk Beliefs." The total variance explained by the three dimensions of the scale is 54,305%. The obtained three-factor structure was tested with CFA and it was found that the structure had a good fit ($\chi^2/df= 2.084$; GFI=.882; NFI=.912; CFI=.952; IFI=.952; RMSEA=.06). The Cronbach Alpha coefficient was examined for the reliability of the scale and found to be .877. A significant difference ($p=.000<.05$) was also found between the upper and lower 27% groups and the scale was found to be reliable. As a result, it can be said that the developed Islamic religious literacy scale for adults is valid and reliable.

Keywords: Religious Education, İslam, Scale, Literacy, Islamic Religious Literacy.

GİRİŞ

Din okuryazarlığı, 2000’li yıllardan sonra bilimsel literatürde ilgi gören bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Din okuryazarlığına ilişkin ilginin artmasında, çoğulculuk, küreselleşme gibi akımların yanı sıra artan göç hareketleri sebebiyle dünyada pek çok ülkenin tek dinli bir yapıdan çok dinli toplum yapısına dönüşmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Din okuryazarlığı becerisi kapsamında değerlendirilen dinlerin gelenekleri, temel inançları, sembolleri gibi temel yapı taşları hakkında bilgi sahibi olmak ve bu bilgiyi günlük yaşamda kullanabilme becerisi sayesinde birey, kendi inandığı din ile ilgili bilgi sahibi olmasının yanı sıra dinin sosyal hayattaki tezahürlerini de kavrayarak belirli bir bilinç düzeyine erişmektedir. Herhangi bir inanca sahip olmayan bireyler için ise insanların tercih, tutum ve davranışlarının dini kökenlerini bilerek saygı ve hoşgörü kültürünün gelişmesine katkı sağlanmaktadır ki bu katkı, çok dinli toplumlarda birlikte yaşamın sürdürülmesi noktasında önem arz etmektedir.

Din okuryazarlığının hem bireysel hem sosyal hayata yansıyan yönüyle, yetiştirilmekte olan nesle kazandırılması gereken bir beceri olduğuna ilişkin inançlar konuya ilgiyi arttırmıştır. Din okuryazarlığının kuramsal yapısına, tanımı, alanı, sınırlılıkları ve bu olguya duyulan ihtiyaçla ilgili çalışmalar¹ yapılmış olmasına karşın din okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu, din okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik nicel ve nitel yöntemlerle yapılmış çalışmalara rastlanmasına rağmen bu alanda bir ölçeğin bulunmadığı görülmektedir.

Prothero, din okuryazarlığı konusuna değinen isimlerden biridir. Çalışmasında din okuryazarlığına yönelik 15 açık uçlu soruya yer vermiş ancak bu soruları öneri mahiyetinde yayınlamış olup alanda buna yönelik bir uygulama yapmamıştır. Ayrıca kitabında yer verdiği soruların özel bir dinin okuryazarlığına yönelik değil Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve Budizm’in temel inanç ve ibadet esaslarını kapsayan genel bir din okuryazarlığını test etmeye yönelik olduğu görülmektedir.² Schnauer ve arkadaşları ise katılımcıların Budizm, Hinduizm, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık hakkındaki genel bilgileri ölçmeye yönelik 19 sorudan oluşan bir anket geliştirerek uygulamıştır.³ Halafoff vd., Avusturalya’da karma yöntemle gerçekleştirdikleri çalışmada 13-18 yaş arası ergenlerin, toplumda mensubu bulunan dinlere yönelik okuryazarlık düzeyini tespit etmeyi amaçlamışlardır.⁴ Rackley ise Mormon ve Metodist gençlerin din okuryazarlık düzeyini tespit edebilmek amacıyla 29 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak bu çalışmada bireylerin din okuryazarlık düzeylerinden çok, okullarında yaptıkları etkinliklerin ve gençlerin katıldığı grupların dini inançları üzerindeki etkileri ve gençlerin buna yönelik tutumlarına ilişkin sorular yöneltildiği görülmektedir.⁵ İslam din okuryazarlığını test etmeye yönelik bir çalışma Bilecik tarafından 2015 yılında gerçekleştirilmiştir. Örgün eğitim sistemi içerisinde verilmekte olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin İslam din okuryazarlığına katkısının incelendiği çalışmada ölçme aracı olarak başarı testi kullanılmıştır. Başarı testinde yer alan öncüllerin DKAB dersi müfredatı temel alınarak hazırlanmış olması çalışmanın sınırlılıklarındandır.⁶ Yapılan çalışmalar incelendiğinde İslam din okuryazarlık düzeyini tespit etmeye yönelik bir ölçek bulunmadığı görülmektedir. Bu boşluktan hareketle bu çalışmada, yetişkin bireyler için İslam din okuryazarlığı ölçeği geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Geliştirilen ölçeğin, bireylerin din okuryazarlığı yeterliliklerini ölçme, örgün ve yaygın eğitimde sürdürülen din eğitimi faaliyetlerinin din okuryazarlık becerisi üzerindeki etkisini tespit etme ve dindarlık, dini tutum vb. değişkenler ile din okuryazarlık becerisi arasındaki ilişkilerin inceleme gibi farklı kullanım alanlarına sahip olması beklenmektedir.

¹ Stephen Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't* (New York: Harper Collins, 2007); Diane L. Moore, *Overcoming Religious Illiteracy* (New York: Palgrave Macmillan US, 2007); Eugene V. Gallagher, "Teaching for Religious Literacy", *Teaching Theology & Religion* 12/3 (Temmuz 2009), 208-221; Eric Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latterday Saint and Methodist Youth in One Community* (Michigan Üniversitesi, 2010); Adam Dinham - Matthew David Francis (ed.), *Religious Literacy in Policy and Practice* (Bristol, UK: Policy Press, 2015).

² Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*.

³ Evelyn Schnauer vd., "Developing a Research Tool for Investigating Religious Knowledge as Part of Religious Literacy: The Questionnaire - First Results - Possibilities for International Comparisons", *Journal of Empirical Theology* 35/2 (14 Mart 2023), 223-250.

⁴ Anna Halafoff vd., "Religious Literacy of Australia's Gen Z Teens: Diversity and Social Inclusion", *Journal of Beliefs & Values* 41/2 (02 Nisan 2020), 195-213.

⁵ Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latterday Saint and Methodist Youth in One Community*.

⁶ Sümeyra Bilecik, *Örgün Din Öğretimi ve Din Okuryazarlığı Becerisi* (Konya: Yediveren Kitap, 2018).

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Din Okuryazarlığı Kavramına Genel Bir Bakış

Din okuryazarlığı; dinlerin temel yapı taşları olan terimler, semboller, öğretiler, ibadetler, sözler, metaforlar ve kıssaları anlama ve günlük hayatta kullanma becerisi şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Moore ise din okuryazarlığını; dinlerin tarihini, kutsal metinlerini, inançlarını, ibadetlerini ve bunların çağdaş tezahürlerini temel bir anlayışla kavrama ve dinlerin belirli sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamlardan ortaya çıkan politik ve sosyokültürel boyutlarını tarihsel süreç ve bugün için ayırt etme, analiz etme ve keşfetme yeteneği şeklinde betimlemektedir.⁸ Prothero da din okuryazarlığının yalnızca dini kavramları, doktrinleri tanımak ve ezberlemekle sınırlandırılmayacağını, bu bilginin kamusal alandaki iletişim ve olayları yorumlamada kullanmanın da din okuryazarlığı kapsamında olduğunu belirterek aynı noktaya dikkat çekmektedir.⁹ Buradan hareketle din okuryazarlığını yalnızca bilişsel bir beceri olarak anlamak kavramın sınırlarını daraltmaktadır. Sahip olunan bilginin günlük hayata yansımaları ve sosyal olayların anlaşılıp yorumlanması da din okuryazarlığı becerisinin tanımı içerisinde düşünülebilir.

Din okuryazarlığı, bireysel ve sosyal alana katkıları da göz önünde bulundurularak, din eğitimi sürecinde kazandırılması gereken bir beceri olarak görülmektedir. Özellikle çok kültürlü ve çok dinli toplumlarda din okuryazarlığı becerisinin kazandırılmasıyla; dinlerin ibadet, inanç, ahlak ve dünya görüşlerini o inanç mensuplarının perspektifinden tanımak ve dini kavram ve olguları kendi tanımlarıyla anlamak, dini inanç ve geleneklerin farklı coğrafyalarda tarihsel süreç boyunca ekonomik, siyasi ve kültürel alanları ne şekilde etkilediğini görebilmek, dinler arasındaki inanç ve uygulama farklılıklarını kavrama yeteneği geliştirmek ve bu sayede dini gelenek ve inançlar hakkında doğru bilgi sahibi olmak, dinlerin dünya görüşleri üzerindeki tesirini fark ederek günlük hayatı da etkileyen davranış ve tercihlerin kökenlerini fark edebilmek yetkinlikleri edinilmiş olmaktadır.¹⁰ Bunun yanı sıra din okuryazarlığının geliştirilmesiyle dînî cehaletin ortaya çıkarabileceği bir tehlike olarak tanımlanan inanç, etnik grup veya dini geleneklerden kaynaklanan farklılıkların toplumsal dışlanmayla sonuçlanmasının, dini çeşitliliği yapıcı bir şekilde anlama ve karşılama yeteneğini geliştirmek suretiyle engellenebileceği de belirtilmektedir.¹¹ Bu çerçevede din okuryazarlığı, bilgi sahibi olma ve eleştirel düşünmeyi içerisinde barındıran bir beceri olarak görülmektedir.¹² Din ve inançların kuşattığı inanç, tercih ve davranışların kamusal alandan dışlanamayacağı gerçeğinden hareketle din okuryazarlığı becerisi elzem bir ihtiyaç olarak görülmektedir.¹³ Bu görüş ile din okuryazarlık becerisinin önemi üzerinde durulurken sosyal hayatı etkileyen boyutları da vurgulanmaktadır. Buna karşın din okuryazarlığının, dinlerin bireysel yaşamda kişilerin inanç, değer ve uygulamalarıyla ilişkili tarafı da ihmal edilmemeli, bu bağlamda din okuryazarlığı bireysel ve sosyal boyutuyla bir arada ele alınması gereken bir beceri olarak düşünülmelidir.

Din okuryazarlığını din dilini okuyup yazabilme becerisi kapsamında değerlendiren Prothero, fonksiyonlarına göre din okuryazarlığını; ibadet, inanç, kıssa, mezhep, dinler arası okuryazarlık şeklinde sınıflandırmaktadır. Buna göre ibadet okuryazarlığı ibadetlerin nasıl ve niçin yapıldığını bilmek, inanç okuryazarlığı; dinlerin temel inanç esaslarını bilmek, mezhep okuryazarlığı; mezhepler arasındaki farklılıkları bilmek, kıssa okuryazarlığı dinlerdeki kıssaları bilmek ve dinler arası okuryazarlık, dinlerin farklı ve benzer yönlerinin bilinmesini ifade etmektedir.¹⁴ Bilecik, İslam dininin, din ve ahlakı bütüncül şekilde değerlendiren yapısını göz önünde bulundurarak bu sınıflandırmaya ahlak okuryazarlığını dahil etmiştir. Buna göre, dinlerin buyurduğu ahlaki ilke ve prensipler hakkında bilgi sahibi olmak bu kapsamda değerlendirilebilir.¹⁵ Söz konusu fonksiyonlar, ayrı birer okuryazarlık boyutu olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle dünyada yahut yaşanan toplumda yaygın olarak kabul edilen dinler hakkında; inanç, ibadet, kıssa ve mezhepler gibi temel konularda bilgi sahibi olmak din okuryazarlığı kapsamında düşünüldüğü gibi özelde İslam din okuryazarlığı, Hristiyan din okuryazarlığı gibi spesifik bir dinin

⁷ Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latterday Saint and Methodist Youth in One Community*; Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*.

⁸ Moore, *Overcoming Religious Illiteracy*, 56.

⁹ Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*.

¹⁰ Gallagher, "Teaching for Religious Literacy"; Emile Lester- W. Y. Alice Chan, *Equipping Educators to Teach Religious Literacy: Lessons from a Teacher Education Program in the American South* (New York: Routledge, 2022); Brittany Aronson vd., "A Call for Critical Intersectional Religious Literacies: An Intersectional Examination of Whiteness and Christian Privilege in Teacher Education", *Religion & Education* 48/2 (03 Nisan 2021), 155-177; Gallagher, "Teaching for Religious Literacy".

¹¹ Tuula Sakaranaho vd. (ed.), *The Challenges of Religious Literacy: The Case of Finland* (Cham: Springer International Publishing, 2020).

¹² Ayşe Zişan Furat, "Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 9-24.

¹³ Dinham - Francis, *Religious Literacy in Policy and Practice*.

¹⁴ Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*.

¹⁵ Bilecik, *Örgün Din Öğretimi ve Din Okuryazarlığı Becerisi*.

okuryazarlığından da bahsedilmektedir.¹⁶ Her dinin teolojik yapısı, gelenekleri ve tarihsel birikimiyle kendine özgü yönlerinin bulunduğu düşünüldüğünde, farklı dinlerin okuryazarlığı konusunda farklı bilgi ve becerilere sahip olmak noktasında farklı yeterliliklerden bahsetmenin de mümkün olduğu söylenebilir.

1.2. İslam Din Okuryazarlığı

Din okuryazarlığı, bütün dinler bağlamında fonksiyonlarına göre inanç, ibadet, kıssa, mezhep, dinler arası okuryazarlık ve ahlak okuryazarlığı kapsamında değerlendirilmekle birlikte özelden bir dinin okuryazarlığından bahsedileceğinde, o dinin teolojik yapısı ve diğer dinlerden ayrılan yönlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda İslam din okuryazarlığının temel referans noktasının Kur'an ve sünnet olarak kabul edileceği söylenebilir.¹⁷ Nitekim İslam dininin temel inanç esasları, ibadetlerin hükmü ve uygulanışı ile kıssa ve ahlaki öğretilerin temel dayanağı bu kutsal metinlerdir. Mezheplerin oluşumunda ise Kur'an ve sünnetin yorumlanması devreye girmektedir. Bunun yanı sıra İslam'ın temel kaynakları ve buradan edinilen bilgiler, bireysel ve toplumsal kimliğin bir parçasıdır. İslam, sosyal hayatı etkilediği gibi sosyokültürel öğeler de din algıları üzerinde etkili olmakta, böylelikle farklı coğrafyalarda farklı İslam yorumları ortaya çıkabilmektedir. Yaşanılan coğrafyadaki kültürel etkiler ile dinin temel kaynaklarında bulunan esasların ayırt edilebilmesinin İslam din okuryazarlığı becerisi ile mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Toplumsal değişim, güncel gelişme ve yeniliklerin etkisiyle, insanların edindikleri bilgileri yorumlama ve algılama biçimleri de kişisel din algılarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dini esas ve hükümlere yönelik bireysel algı, tutum ve yorumların İslam'ın temel kaynaklarına aykırı olmamak kaydıyla bir zenginlik olarak görülebileceği düşünülmekle birlikte sapkın yorumlara karşı farkındalık kazanılması için din okuryazarlığı becerisine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Türkiye'de İslam din okuryazarlığının anlam ve önemini ortaya koyarken, toplumun yapısı, dinin algılanış ve yaşanma şekilleri ile din kaynaklı problemlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İslam dininin, bazı hükümlerinin yoruma açık oluşu, bu hükümlerin farklı yorumlanmasına sebep olarak mezheplerin oluşumuna etki etmiştir. Mezhepsel farklılıkların, ayrışma ve çatışma unsuru haline gelmemesi için bu konuda bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Benzer bir husus, kültürel öğelerin dini unsurlarla birleşmesinden ortaya çıkan dini yaşayış ve inanç biçimlerinde de görülebilmektedir. Dinin özünü teşkil eden esaslar ile bunların kültürel etkileşimi sonucu ortaya çıkan dini gelenek ve halk inanışları kimi zaman birbirinden ayrılması güç bir yapıya dönüşmektedir. Bu noktada, problem teşkil eden kısım, batıl inanç ve hurafelerin de benzer biçimde ortaya çıkması ve dini öğeler olarak aktarılmasıdır. Gerek mezhep farklılıklarından doğabilecek ayrışmaları önlemek gerekse batıl inanç ve hurafeler konusunda farkındalık kazanmak din okuryazarlık becerisiyle mümkün olabilecektir. Türkiye'de kimi zaman tartışma konusu olan dinin sosyopolitik hayat üzerindeki etkilerinin anlaşılması, dini grup, cemaat, mezhep ve belirli bir ideolojik taassuptan kaynaklanan ayrışmaların giderilmesi bakımından İslam din okuryazarlığı becerisine sahip olmak önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra din okuryazarlığı becerisinin, inanılan dinin dinamiklerini kapsayan bir alan olarak düşünülebileceği görüşünden hareketle; İslam din eğitiminin de amaçları içerisinde sayılan insanın anlam arayışına katkıda bulunma, dünya ve ahiret mutluluğu kazanma, inanç ve ibadetlerde istikrarlı bir tutuma sahip olma gibi bireysel amaçlara da hizmet edeceği söylenebilir.¹⁸ Bu bağlamda din ve toplumsal hayat arasındaki dengeyi sağlamanın yanı sıra bireyin dini yeterliliklerine katkı sağlaması açısından da din okuryazarlığının din eğitiminde kazandırılması gereken önemli bir beceri olduğu düşünülebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Tarama deseni, bir evreni oluşturan öğelerin düşünce, tutum ve eğilimlerini tanımlamak, değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek ve bunları nicel ve sayısal olarak betimleyen nicel araştırma deseni.¹⁹ Bu çalışmada; yetişkin bireylerin İslam din okuryazarlığını tespit etmek amacıyla bir ölçek geliştirmesi amaçlandığından tarama deseni tercih edilmiştir.

¹⁶ Prothero, *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*.

¹⁷ Agus Iswanto vd., "Islamic Religious Literacy Practice and Ideology: A Case Study On Two Religious Student Organizations of Public University In Lombok Island", *Psychology and Education Journal* 58/1 (20 Ocak 2021), 5213-5227.

¹⁸ Furat, "Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram".

¹⁹ John Creswell - David Creswell, *Araştırma Tasarımı Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Engin Karadağ (Ankara: Nobel, 2021).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma evrenini, en az ilkokul mezunu 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu açısından farklı niteliklere sahip bireylerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Yaş değişkeninin belirlenmesinde, gelişim psikolojisi ve dini gelişim alanları dikkate alınarak; 18-25 yaş genç yetişkinlik, 26-40 orta yetişkinlik, 40-64 ileri yetişkinlik ve 65 ve üstü yaşlılık dönemleri sınıflandırması esas alınmıştır.²⁰ Eğitim durumları ise; ilkokul, ortaokul, ortaöğretim, lisans ve lisansüstü şeklinde kategorize edilmiştir.

Örneklem seçiminde çok aşamalı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Buna göre; öncelikle çeşitliliği yansıtabilmesi açısından araştırmanın değişkenleri olan cinsiyet, yaş ve eğitim durumları birer küme olarak kabul edilmiş sonra bu kümeler içerisinde basit tesadüfi örneklem yöntemiyle çalışma grubuna uygulama yapılmıştır. Araştırmada açılımlı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için iki farklı örneklem üzerinde çalışılmıştır. Faktör analizleri için gerekli örneklem büyüklüğünün hesaplanması konusunda Comrey ve Lee temel bir ölçüt sunmaktadır. Buna göre; “50 çok yetersiz; 100 yetersiz, 200 orta; 300 iyi; 500 çok iyi; 1000 ve üzeri mükemmel”dir.²¹ Tabachnick ve Fidell ise 300 örneklemin faktör analizi için oldukça iyi bir büyüklük olduğunu belirtmektedir.²² Bu çalışma AFA için 381, DFA için 300 katılımcı olmak üzere toplam 681 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğünün oldukça iyi olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılanların nitelikleri Tablo-1’deki gibidir:

Tablo-1: Çalışmaya katılanların nitelikleri

		AFA Çalışma Grubu		DFA Çalışma Grubu	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	194	50,9	195	65
	Erkek	187	49,1	105	35
	Toplam	381	100	300	100
Yaş	18-25	83	21,8	74	24,7
	26-40	130	34,1	121	40,3
	41-64	148	38,8	99	33
	65 ve üstü	20	5,2	6	2
	Toplam	381	100	300	100
Mezun olunan eğitim kurumu	İlkokul	20	5,2	11	3,7
	Ortaokul	19	5	16	5,3
	Ortaöğretim	62	16,3	52	17,3
	Lisans	210	55,1	179	59,7
	Lisansüstü	70	18,4	42	14
	Toplam	381	100	300	100

2.3. Çalışmanın İşlem Basamakları ve Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme çalışmasında öncelikle literatür detaylı bir şekilde taranarak din okuryazarlığının kavramsal çerçevesi, sınırlılıkları ve konu ile ilgili tartışmalar değerlendirilmiştir. Din okuryazarlığının çerçeve bir kavram olması nedeniyle konunun İslam dini açısından anlam ve değeri yorumlanmış ve ölçek madde havuzu oluşturmadan önce kuramsal temel üzerine bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulmuştur. Madde havuzunun hazırlanmasında literatürdeki birikimin yanı sıra Bilecik tarafından geliştirilen ve üniversite öğrencilerine uygulanan din okuryazarlığı başarı testinde yer alan maddeler değerlendirilip, uygun görülenler düzenlenerek ölçek içerisinde yer verilmiştir. Madde yazımında, İslam dininin inanç, ibadet,

²⁰ Betül Aydın, “Gelişimin Doğası”, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. ed. Binnur Yeşilyaprak (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2005), 29-51; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003).

²¹ Andrew Laurence Comrey - Howard B. Lee, *A First Course in Factor Analysis* (Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1992), 216-217.

²² Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (Boston: Pearson/Allyn & Bacon, 2007), 613.

kıssalar, mezhepler, ahlak ve din ilişkisi ile İslam'ın diğer dinlere bakış açısı hakkındaki bilgi ve tutumlar ile dini öğelerin kültürel etkilerle anlaşılıp yorumlanması neticesinde ortaya çıkan halk inanışlarına dair unsurların madde havuzunda yer almasına dikkat edilmiştir. Maddelerin İslam dini ile ilgili bilgi ile birlikte bu bilgilerin anlaşılıp yorumlanması ve hayata yansımalarına yönelik tutumu da içerebilecek nitelikte olması planlanmıştır. Literatürden elde edilen veriler ile belirlenen kriterler çerçevesinde 42 maddelik taslak ölçek formu oluşturulmuştur.

Ölçeğin kapsam ve görünüş geçerliliğinin sağlanması amacıyla taslak ölçek formu 4 alan uzmanı ve bir dil uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri neticesinde taslak ölçek formundan dört madde çıkarılmış bunlar yerine öneriler doğrultusunda üç madde eklenmiştir. Bunun yanı sıra uzmanların önerileri doğrultusunda bazı ifadelerde revizyonlar yapılmıştır. Uzman görüşlerinin ardından otuz kişiye uygulama yapılarak ölçeğin anlaşılabilirliği ve uygulama süresi denetlenmiştir. Bu uygulamalar neticesinde ölçeğin kapsam ve görünüş geçerliliği test edilmiş, ölçek formuna 41 maddeden oluşan son hali verilmiştir. Ölçek formunun uygulanmadan önce Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Bilimsel Etik ve Değerlendirme Kurulu'nu, 26/12/2023 tarih 2023/2 sayılı kararıyla etik kurul onayı ve çalışmaya katılanlardan yazılı onam alınmıştır.

Ölçek formunun oluşturulmasının ardından yapı geçerliliği ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile ölçeğin faktör yapısı incelenmiş bu yapının doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek için ise doğrulayıcı faktör analizine başvurulmuştur. AFA ve DFA için iki ayrı veri seti kullanılmıştır. Verilerin analizi, AFA ve güvenilirlik SPSS, DFA ise AMOS programıyla gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucu elde edilen istatistikler yorumlanarak bulgulara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Açıklayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Açıklayıcı faktör analizine ilişkin istatistiklere geçilmeden önce veri setinin bu analize uygun olup olmadığı KMO-Barlett Testi ile kontrol edilmiştir. Buna göre; KMO değeri .937 ve $p=.000<.05$ 'tir. Karagöz'e göre KMO değerinin .90 ile 1 arası değer alması mükemmel uygunluğu göstermektedir.²³

Açıklayıcı faktör analizi değerlendirilirken faktör yük değerlerinin her bir madde için .30 olması esas alınmıştır. Maddelerin faktör yük değerleri .564 ile .896 arasında değişmektedir. Maddelerin binişiklik durumu değerlendirilirken faktör yükleri arasında en az .10 fark olmasına dikkat edilmiş²⁴ ve binişiklik değerleri arasındaki fark en küçük olan maddeden başlanılarak maddeler analizden çıkarılmıştır. Direct Oblimin tekniğiyle döndürülmüş maddelerin faktör yük değerleri Tablo-2'de gösterilmektedir.

²³ Yalçın Karagöz, *SPSS, AMOS, META Uygulamalı Nitel-Nicel- Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (Ankara: Nobel, 2021).

²⁴ Karagöz, *SPSS, AMOS, META Uygulamalı Nitel-Nicel- Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*.

Tablo-2: Döndürülmüş Faktör Yükleri

Maddeler	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör
m1	.883		
m2	.771		
m4	.882		
m5	.896		
m6	.740		
m9	.887		
m10	.755		
m12	.718		
m13	.841		
m14	.884		
m20	.814		
m27	.684		
m34	.779		
m36	.640		
m17		.570	
m22		.564	
m24		.637	
m31		.671	
m38		.588	
m21			.632
m23			.574
m28			.605
m33			.592

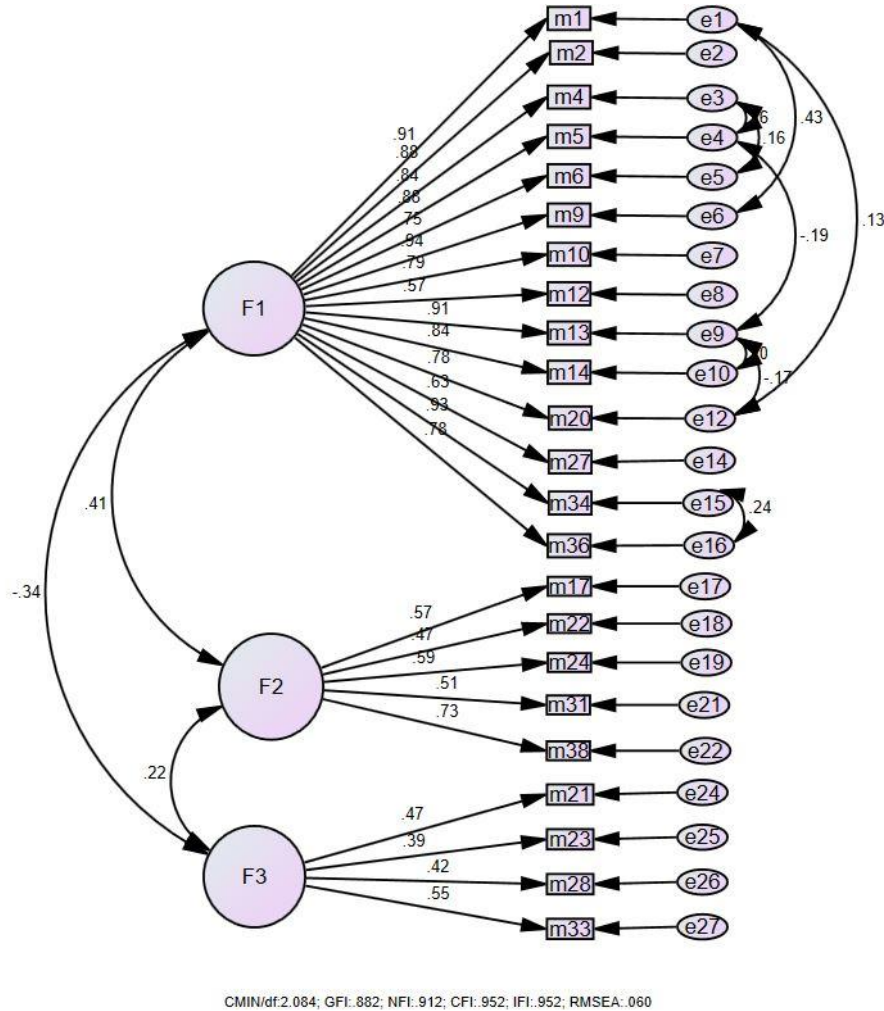
Faktör analizi sonucu binişiklik gösteren 3,7, 8, 11, 15, 16, 18, 19, 25, 26, 29, 30, 32, 35, 37, 39, 40 ve 41. Maddeler ölçekten çıkarılmış ve 23 madde üç faktörden oluşan yapı elde edilmiştir. Faktörler; "İnanç ve İbadet", "Bireysel Tutumlar ve Din", "Halk İnanışları" olarak isimlendirilmiştir. Birinci faktör olan inanç ve ibadette, .640 ile .896 arasında değişen yük değerlerine sahip 14 madde yer almaktadır ve bu faktörün açıkladığı varyans %37,614'tür. İkinci faktör olan bireysel tutumlar ve dinde, .564 ile .671 arasında yük değerlerine sahip 5 madde yer almaktadır ve bu faktörün tek başına açıkladığı varyans %9,451'dir. Üçüncü faktör olan halk inanışlarında yük değerleri .574 ile .632 arasında değişen 4 madde yer almaktadır ve açıkladığı varyans %7,239'dur. İslam din okuryazarlığı ölçeğinin toplamda açıkladığı varyans ise %54,305'dir. Bu değer yeterli kabul edilen bir orandır.²⁵ Açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen söz konusu yapının doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin bulgular değerlendirilirken CMIN/df (Chi-square/ degree of freedom)- χ^2/df (ki kare/serbestlik derecesi), GFI (Goodness of Fit Index), NFI (Normed Fit Index), CFI (Comperative Fit Index), IFI (Incremental Fit Index) ve RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) değerleri incelenmiştir.

²⁵ Murat Yaşlıoğlu, "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 74-85.

Doğrulayıcı faktör analizinde modifikasyon indekslerinin incelenmesi sonucu, benzer durumları ölçen ve kuramsal yapıya da uygunluk arz eden m1 ile 6 ve 12; m3 ve 4 ile 5, m4 ve 5 ile 9, m9 ile 10 ve 12, m34 ve 36 arasında kovaryans oluşturularak modelin daha iyi uyum düzeyine ulaşmasına katkı sağlanmıştır. Bunun sonucunda elde edilen Path diyagramı Şekil-1'deki gibidir:

Şekil-1: İslam Din Okuryazarlığı Ölçeğine Ait Path Diyagramı

Yapılan inceleme sonucu esas alınan mükemmel ve iyi uyum ölçütleri ile elde edilen uyum indeksi sonuçları Tablo-3'te gösterilmektedir.

Tablo-3: Uyum İndeks Değerleri

İncelenen uyum indeksleri	Mükemmel Uyum	İyi Uyum Ölçütleri	Elde edilen uyum	Sonuç
CMIN/df-(χ^2 /sd)	<2.5	<5	2.084	Mükemmel uyum
GFI	>.95	>.85	.882	İyi uyum
NFI	>.95	>.90	.912	İyi uyum
CFI	>.95	>.90	.952	Mükemmel uyum
IFI	>.95	>.90	.952	Mükemmel uyum
RMSEA	<.05	<.08	.06	İyi uyum

Kaynak: ²⁶

²⁶ Karagöz, SPSS, AMOS, META Uygulamalı Nitel-Nicel- Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği; Metin Ocak, AMOS ile Adım Adım Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları (Bursa: Ekin Yayınevi, 2020); Yaşlıoğlu, "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör

Modelin genel uygunluğunu gösteren ki kare/ serbestlik derecesi 2.084 olup mükemmel uyumu göstermektedir. GFI değeri için başvuru kaynaklarda .90 üzeri iyi uyum kabul edilirken²⁷, Karagöz .85 üzeri değerlerin iyi uyum gösterdiğini belirtmektedir.²⁸ Elde edilen modelde GFI değeri .882'dir. Bu değer gerek .85 sınırını geçmesi gerekse .90'a oldukça yakın bir değer ifade etmesi ayrıca modeldeki diğer uyum indekslerini iyi ve mükemmel ölçütleri karşılıyor olması nedeniyle bu değer kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir. NFI değeri .912 elde edilmiştir bu da iyi uyuma işaret etmektedir. CFI ve IFI ise .952 olup modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir. RMSEA ise .06 olup iyi uyumu ifade etmektedir. Sonuç olarak İslam Din Okuryazarlığı Ölçeği'nin üç faktörlü yapısının yeterince iyi uyum gösterdiği söylenebilir.

3.3. Güvenilirliğe İlişkin Bulgular

İslam din okuryazarlığı ölçeğinin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach Alfa testi yapılmıştır. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı .877'dir. İnanç ve ibadet boyutunda Cronbach Alfa değeri, .960, bireysel tutumlar ve din boyutunda .702 ve halk inanışları boyutunda .609 olduğu görülmüştür. Güvenilirlik analizinde .80'den büyük güvenilirlik katsayısı mükemmel, .70 ile .80 arası çok iyi, .60 ile .69 arası kabul edilebilir olarak yorumlanmaktadır.²⁹ Buna göre ölçeğin toplam güvenilirliği ve birinci alt boyutu mükemmel derecede yüksek, ikinci alt boyutu yüksek derecede güvenilir üçüncü alt boyutu ise kabul edilebilir düzeyde güvenilirirdir.

Ölçeğin üç boyutu ile ölçek genelinin ayırt ediciliği alt-üst %27'lik gruplar arasındaki farklar bakımından da incelenmiş ve $p=.000<.05$ olup ortalamalar arasında anlamlı farklılık tespit edildiğinden ölçeğin alt boyutlarının ayırt ediciliğe sahip olduğu söylenebilir.

3.4. Ölçeğin Maddeleri ve Değerlendirilmesi

Geçerlilik ve güvenilirliğe yönelik analizler neticesinde son halini alan ölçek maddeleri ve ait oldukları faktörler Tablo-4'te yer almaktadır. * işareti ile gösterilen maddeler ters olarak puanlanmalıdır.

Analizlerinin Kullanılması"; Ünal Erkokmaz vd., "Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri", *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 33/1 (2013), 210-223; Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*.

²⁷ Ocak, *AMOS ile Adım Adım Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları*; Yaşlıoğlu, "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması"; Erkokmaz vd., "Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri"; Tabachnick - Fidell, *Using Multivariate Statistics*.

²⁸ Karagöz, *SPSS, AMOS, META Uygulamalı Nitel- Nicel- Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*.

²⁹ Soleman H. Abu-Bader, *Using Statistical Methods in Social Science Research: With a Complete SPSS Guide* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 14.

Tablo-4: İslam Din Okuryazarlığı Ölçeği Maddeleri

Faktör	Madde No.	Madde
1. Faktör: İnanç ve İbadet	m1	Evrende var olan her şeyi yöneten Allah'tır.
	m2	Her çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek mesajlar Kur'an'dan öğrenilebilir.
	m4	Kur'an'da kıssalar insanlara ders ve öğüt vermek amacıyla anlatılır.
	m5	İslam dini açısından, insan yapıp yapmadığını kimsenin bilmeyeceği eylemlerde de ahlaki ilkeleri gözetmelidir.
	m6	Namaz, oruç gibi ibadetler insanı yanlış davranışlardan uzak tutar.
	m9	İnsanın yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacağı bir ahiret hayatı mevcuttur.
	m10	Mezhepler Kur'an ve sünnetin yorumlanması sonucu ortaya çıkmış dini anlama yollarıdır.
	m12	Farklı dinlerde ortak noktalar bulunmaktadır.
	m13	İman esaslarının (meleklerle iman, ahret gününe iman gibi) ahlak üzerinde, olumlu bir etkisi vardır.
	m14	Zekât, bireysel ve toplumsal dengeyi ayakta tutar.
	m20	Hac yılın belirli zamanlarında yapılan bir ibadettir.
	m27	İnsan, inandığı kutsal kitapta verilen her bilginin doğruluğuna inanmalıdır.
	m34	Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde yer alan mesajları evrensel bir niteliğe sahiptir.
	m36	Davranışlarımızı ve tercihlerimizi biz yapmadan önce Allah bilir.
2. Faktör: Bireysel Tutumlar ve Din	m17	Kurban kesmek yerine ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunulabilir.*
	m22	Meleklerle inanmak gündelik hayatımıza, davranışlarımıza etki etmez.*
	m24	Kur'an kıssaları yaşanmış olaylar değil öğüt vermek amacıyla anlatılan hikayelerdir.*
	m31	Dindarlık ve ahlaklı kişilik arasında bir ilişki yoktur.*
	m38	Peygamber kıssaları, tarihsel hikayelerdir, günümüz için bir anlam ifade etmez.*
3. Faktör: Halk İnanışları	m21	Hacca gidip gelmiş kişinin, döndükten sonra müzik dinlemek, televizyon izlemek, düğün vb. etkinliklere katılmak gibi davranışlardan uzak durması gerekir.*
	m23	Bir türbede dua etmek ve/veya adak sunmak duanın kabul olmasını sağlar.*
	m28	Kader, sınırları Allah tarafından çizilmiş bir yol haritasıdır, insan kaderini yaşamaya mahkumdur.*
	m33	Her Müslümanın bir mezhebe bağlı olması zorunludur.*

SONUÇ

İslam din okuryazarlığı ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla yapılan bu araştırmada, din okuryazarlığı ile ilgili literatür taranmış ve 42 madden oluşan taslak ölçek formu kapsam ve görünüş geçerliliğini sağlamak için uzman görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşleri neticesinde ölçek formundan dört madde çıkarılarak bunlar yerine üç madde eklenmiş, gerekli revizeler yapıldıktan sonra ölçeğin anlaşılabilirliği ve uygulama süresi otuz kişiye yapılan uygulama ile test edilmiştir.

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla 381 kişilik örneklem grubundan elde edilen veriler üzerinde AFA yapılmıştır. AFA sonucunda, binişik olduğu tespit edilen 18 madde ölçekten çıkarılmış ve üç faktör 23 maddeden oluşan bir yapıya ulaşılmıştır. Maddelerin yük değerleri, .564 ile .896 arasında değişmektedir. On dört maddeden oluşan birinci faktör "İnanç ve İbadet" olarak isimlendirilmiştir ve bu faktörün açıkladığı toplam varyans %37,614'tür. Beş maddeden oluşan ikinci faktör "Bireysel Tutumlar ve Din" şeklinde adlandırılmıştır ve açıkladığı varyans %9,451'dir. Dört maddeden oluşan "Halk İnanışları" isimli faktörün ise açıkladığı varyans %7,239'dur. Ölçeğin toplamda açıklanan varyansı %54,305 olup kabul edilen bir oranı ifade etmektedir.

AFA sonucu elde edilen yapının doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesi amacıyla 300 kişilik farklı bir örneklem grubundan elde edilen verilerle DFA yapılmıştır. Bunun sonucunda $\chi^2/sd= 2,084$; GFI=.882; NFI=.912; CFI=.952; IFI=.952; RMSEA=.06 değerleri elde edilmiştir. Buradan hareketle, İslam din okuryazarlığı ölçeğinin üç faktörlü yapısının yeterince iyi uyum göstererek doğrulandığı, yapının kuramsal açıdan da uygun olduğu söylenebilir.

İslam din okuryazarlığı ölçeğinin güvenilirliği Cronbach Alfa testi ve alt-üst %27'lik gruplar arasındaki farkla incelenmiş ve alfa değeri .877 olarak tespit edilmiştir. Alt üst %27'lik gruplar arasında anlamlı farkın ($p=.000<.05$) da elde edilmiş olmasıyla ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Elde edilen tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda, İslam Din Okuryazarlığı Ölçeği'nin, İslam din okuryazarlık düzeyini geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçtüğü görülmektedir.

İslam din okuryazarlığı ölçeği, dini bilgi, düşünce ve tutumların büyük ölçüde kararlılığa eriştiği bir dönem olan 18 yaş ve üzeri bireyler için geliştirilmiştir. Ancak maddelerde ve ölçekte gerekli düzenlemeler yapılarak daha küçük yaş gruplarına uygulanabilir hale getirebilir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Selçuk Üniversitesi'nden (Tarih: 26.12.2023, Sayı: 2023/2) alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Çalışmaya katılan tüm katılımcılardan yazılı onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Selçuk University (Date: 26.12. 2023, Number: 2023/2).

Informed Consent: Written informed consent was obtained from the participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Abu-Bader, Soleman H. *Using Statistical Methods in Social Science Research: With a Complete SPSS Guide*. Oxford: Oxford University Press, Third edition, 2021.

Aronson, Brittany, vd. "A Call for Critical Intersectional Religious Literacies: An Intersectional Examination of Whiteness and Christian Privilege in Teacher Education". *Religion & Education* 48/2 (2021), 155-177.

Aydın, Betül. "Gelişimin Doğası". *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. ed. Binnur Yeşilyaprak. 29-51. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 9. Baskı, 2005.

Bilecik, Sümeyra. *Örgün Din Öğretimi ve Din Okuryazarlığı Becerisi*. Konya: Yediveren Kitap, 2018.

Comrey, Andrew Laurence - Lee, Howard B. *A First Course in Factor Analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 2. ed., 1992.

Creswell, John - Creswell, David. *Araştırma Tasarımı Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Engin Karadağ. Ankara: Nobel, 2021.

- Dinham, Adam - Matthew David Francis (ed.). *Religious Literacy in Policy and Practice*. Bristol, UK: Policy Press, 2015.
- Erkorkmaz, Ünal, vd. "Doğrulatory Faktör Analizi ve Uyum İndeksleri". *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 33/1 (2013), 210-223.
- Furat, Ayşe Zişan. "Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 12/3 (2012), 9-24.
- Gallagher, Eugene V. "Teaching for Religious Literacy". *Teaching Theology & Religion* 12/3 (Temmuz 2009), 208-221. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9647.2009.00523.x>
- Halafoff, Anna, vd. "Religious Literacy of Australia's Gen Z Teens: Diversity and Social Inclusion". *Journal of Beliefs & Values* 41/2 (2020), 195-213. <https://doi.org/10.1080/13617672.2019.1698862>
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Iswanto, Agus vd. "Islamic Religious Literacy Practice and Ideology: A Case Study on Two Religious Student Organizations of Public University in Lombok Island". *Psychology and Education Journal* 58/1 (2021), 5213-5227. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1775>
- Karagöz, Yalçın. *SPSS, AMOS, META Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel, 3. Basım, 2021.
- Lester, Emile - Chan, W. Y. Alice. *Equipping Educators to Teach Religious Literacy: Lessons from a Teacher Education Program in the American South*. New York: Routledge, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003171775>
- Moore, Diane L. *Overcoming Religious Illiteracy*. New York: Palgrave Macmillan US, 2007. <https://doi.org/10.1057/9780230607002>
- Ocak, Metin. *AMOS ile Adım Adım Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.
- Prothero, Stephen. *Religious Literacy What Every American Needs to Know- And Doesn't*. New York: Harper Collins, 2007.
- Rackley, Eric. *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latterday Saint and Methodist Youth in One Community*. Michigan Üniversitesi, 2010.
- Sakaranaho, Tuula, vd. (ed.). *The Challenges of Religious Literacy: The Case of Finland*. Cham: Springer International Publishing, 2020. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-47576-5>
- Schnauffer, Evelyn, vd. "Developing a Research Tool for Investigating Religious Knowledge as Part of Religious Literacy: The Questionnaire - First Results - Possibilities for International Comparisons". *Journal of Empirical Theology* 35/2 (2023), 223-250. <https://doi.org/10.1163/15709256-20231146>
- Tabachnick, Barbara G. - Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon, 5th ed., 2007.
- Yaşlıoğlu, Murat. "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulatory Faktör Analizlerinin Kullanılması". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 74-85.

EXTENDED SUMMARY

Religious literacy is the ability to understand fundamental beliefs, practices, metaphors, narratives, and traditions of religions, and to apply this knowledge in daily life. This literacy is especially crucial in multicultural and multi-faith societies, as it enables individuals to comprehend and respect the diverse religious practices and beliefs of others, thereby fostering mutual understanding and coexistence. Specifically, Islamic religious literacy is grounded in the Qur'an and Sunnah, which form the core beliefs, practices, and ethics of Islam. Understanding these sacred texts allows for the differentiation between cultural practices and the fundamental principles of Islam.

The purpose of this study is to develop a scale to measure the level of Islamic religious literacy among adult individuals. In the research, a survey design using quantitative methods was employed. Firstly, a pool of items consisting of 42 items was prepared based on the literature, and these items were presented to experts for their opinions. In line with the suggestions from experts, necessary revisions were made to the items, and the draft scale form was refined by removing four items and adding three new items, resulting in a final scale form consisting of 41 items.

To test the construct validity of the scale, exploratory factor analysis (EFA) followed by confirmatory factor analysis (CFA) was conducted. Separate datasets were utilized for both analyses. Accordingly, a sample of 381 individuals was reached for EFA, and a sample of 300 individuals was reached for CFA, resulting in a total sample of 681 individuals for the study.

Before proceeding to the descriptive statistics of exploratory factor analysis, the suitability of the dataset for this analysis was checked using the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test and Bartlett's test. According to the results, the KMO value is .937, and $p = .000 < .05$. The KMO value indicates excellent suitability for EFA.

In the evaluation of exploratory factor analysis, a factor loading value of .30 for each item was considered. As a result of EFA, 18 items demonstrating cross-loadings were removed from the scale, resulting in a structure consisting of 23 items and three factors. The first factor consists of 14 items, named belief and worship. The factor loadings range from .896 to .640, explaining a variance of 37,614%. The second factor, named individual attitudes and religion, consists of 5 items with factor loadings ranging from .564 to .671, explaining a variance of 9,451%. The third factor, named folk beliefs, consists of 4 items with factor loadings ranging from .574 to .632, explaining a variance of 7,239%. The total variance explained by the Islamic religious literacy scale is 54,305%, which is considered satisfactory.

To test whether the obtained structure from exploratory factor analysis is confirmed, confirmatory factor analysis was conducted. The overall goodness-of-fit of the model was indicated by a chi-square/degrees of freedom ratio of 2.084, indicating an excellent fit. The GFI value is .882, which exceeds the threshold of .85 and is close to .90, indicating an acceptable fit. The NFI value is .912, indicating a good fit. Additionally, the CFI and IFI values are .952, indicating a perfect fit. The RMSEA is .06, indicating a good fit. Consequently, it can be said that the three-factor structure of the Islamic Religious Literacy Scale demonstrates a good fit.

To test the reliability of the Islamic religious literacy scale, Cronbach's alpha test was conducted. As a result, the reliability coefficient of the scale is found to be .877, indicating excellent reliability. The discriminative validity of the three dimensions of the scale and the scale as a whole was also examined in terms of differences between the upper and lower 27% groups, and since $p = .000 < .05$ and significant differences were found between the averages, it was observed that the sub-dimensions of the scale have discriminative validity.

In conclusion, it can be stated that the Islamic religious literacy scale developed for adults is valid and reliable.